

A SZEMÉLYES SZABADSÁG ÉS A BÜNTETŐ PERRENDTARTÁS A XIX-XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

BALÁZS Zsolt*

1. Az alapjogok megjelenése a magyar jogban

A személyes szabadság és egyáltalán az alapjogok meghatározása a XIX. és XX. század fordulóján kissé bonyolult, mivel ebben az időszakban Magyarországon történeti alkotmány volt,¹ így az írásbeliség nem volt jellemző és formai szempontból sem létezett különbség törvény és törvény között. Azonban voltak olyan törvények, illetve törvényi rendelkezések, amelyek az alkotmány tételeit szabályozták. Az ilyen jogszabályok tartalmilag eltértek más jogforrásoktól. Ezeket a speciális törvényeket nevezhetjük alaptörvényeknek (*leges fundamentales*).²

Azonban azt, hogy mely joganyag minősült alaptörvénynek, már nem törvényi rendelkezések, hanem szokások határozták meg, mint ahogyan az alkotmány lényegi vezérelveinek jelentős hányada is szokásjogon alapult, még ha azt törvényi alapon rögzítették is némely esetben.³

Hangsúlyozandó viszont, hogy nem csak a törvényben rögzített, hanem minden olyan jogtételt alaptörvénynek tekintettek, amely az alkotmány alapelvét vagy annak fontos jogintézményét tartalmazta. Erre példaként szolgál a Hármaskönyv I. részének 9. címe.⁴

Werböczy Tripartitumának I. részében a 9. cím meghatározza a nemesek négy fő és kiváltságos jogát. Ide tartozott, hogy letartóztatásuk csak törvényes

* PhD-hallgató, Miskolci Egyetem.

¹ KMETY Károly: *A magyar közjog tankönyve*. Budapest, Politzer, 1907. 28.

² FERDINÁNDY Géza: *Magyarország közjoga (Alkotmányjog)*. Budapest, Politzer, 1902. 77.

³ Uo. 78.

⁴ Uo. 79.

elmarasztalás és idézés vagy perbe hívás útján történhetett, csakis a királynak voltak alárendelve, továbbá szabad önrendelkezési joggal bírtak, valamint joguk voltak a királlyal szembe szegülni jogaik sérelme esetén.⁵

Az előbbieket során felsorakoztatott jogok voltak a nemesség sarkalatos jogai. Ezekkel kapcsolatban kiemelendő, hogy a nemesség rendelkezett kezdetben a politikai jogokkal, ők viselhettek köztisztviségeket, mint a Szent Korona tagjai, illetve ők részesülhettek a hatalomból is ezen tagság alapján.⁶

Ezzel kapcsolatban meg kell említeni a Hármaskönyvben megjelenő Szent-Korona tant, amelynek lényege, hogy az egységes magyar királyságot, illetve az ezzel egységet képező egységes magyar állami főhatalmat a királyi hatalommal egyggyé vált Szent Korona jelenti. A főhatalomból csak az részesedhet, aki valamilyen kapcsolatban áll a Szent Koronával. A Szent Korona tekintetében a tagság alapjául a nemesi földbirtok szolgálhatott. A nemzet tagjai így csak azok lehettek, akik szabad nemesi földbirtokkal rendelkeztek.⁷

Az uralkodói hatalomnak a Szent Korona joghatósága alá vonása magában foglalta azt, hogy a király törvényalkotói jogkörrel is rendelkezett a Hármaskönyv II. részének 3. címe alapján. Azonban ugyanezen cím tartalmazza azt is, hogy a nép részt vesz a törvényalkotásban és nép alatt pedig a soron következő, azaz a 4. cím értelmében a nemességet értjük.⁸

Tehát ez alapján egészen 1848-ig a nemesség alkotja a politikai értelemben vett magyar nemzetet, vagyis a politikailag jogosult magyar népet. A nemesség körében pedig az 1351. évi XI. törvénycikk értelmében élt a jogegyenlőség elve.⁹

Az 1848-as törvényhozás a korábbi magánjogi és közjogi különbségeket, továbbá a rendi tagoltságot megszüntette. Következésképpen a nemzetet már a jogban és érdekekben egyesített állampolgárok összessége alkotta.¹⁰

Ennek megfelelően a Szent Korona-elmélet is új fogalmi meghatározottságot nyert. Immáron az állampolgárság keletkeztette az állami főhatalomból történő részesedést, így a Szent Korona tagja lett minden állampolgár.¹¹

⁵ WERBŐCZY István: *Tripartitum – Hármaskönyv (1514)*. I. rész, 9. cím, 1–7. §. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=51400001.TVJ>

⁶ NAGY Ernő: *Magyarország közjoga (Államjog)*. Budapest, Az Eggenberger-féle könyvkereskedés kiadása, 1897. 129.

⁷ FALUHELYI Ferenc: *Magyarország közjoga*. Pécs, Karl Könyvesbolt Kiadása, 1926. 3.

⁸ WERBŐCZY i. m. II. rész, 3–4. cím.

⁹ NAGY i. m. 128.

¹⁰ Uo. 125–126.

¹¹ FALUHELYI i. m. 4.

Az 1868. évi XLIV. törvény is kinyilvánította, hogy Magyarország összes honpolgára adja az egységes magyar nemzetet.¹²

1897-ben még a jogegyenlőség elve általános érvennyel, alkotmányos szinten nem került felállításra, tehát nem rögzítették azt, hogy a jogegyenlőséggel ellenkező szabályokat, intézményeket hatályon kívül kell helyezni, habár a jogegyenlőség már egyes jogalkotási termékekben fogalmilag megjelent, így például a már korábban említett 1868. évi XLIV. törvénycikk kinyilvánította a honpolgárok egyenjogúságát. A jogegyenlőséget ekkor már általában létezőnek mondhatjuk.¹³

Az állampolgári jogviszony pedig olyan jogokat keletkeztet, amelyeket az állam az egyén számára biztosít. Ezek kétfélék lehetnek: egyrészt lehetnek állampolgári szabadságjogok, másrészt beszélhetünk politikai jogokról. A tárgyalt téma szempontjából az előbbiek csoportja bír jelentőséggel, mivel ezek közé tartozik a személyes szabadság, mint jogosultság.¹⁴

2. A személyes szabadság jelentéstartalma a tárgyalt időszakban

A kiegyezés után a törvényhozás az alapjogokra nézve alapvető jelentőségű jogszabályokat fogadott el. A személyes szabadságra tekintettel ezek közül a tárgyalt téma szempontjából kiemelkedik a Büntető Törvénykönyv, amely 1878-ban lépett hatályba és a Bünvádi Perrendtartás, vagyis az 1896. évi XXXIII. törvénycikk.¹⁵

A személyes szabadsággal és általában a szabadságjogokkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a közhatalmi szervek az elsődleges kötelezettjeik. Továbbá megvalósulásuk olyan formában történik, hogy az állam nem vállal közvetlenül szolgáltatást rájuk tekintettel. Az állam és a szabadságjogok viszonya elsősorban abban áll, hogy előbbi garantálja és elismeri ezeket a jogokat, meghatározza az érvényesítésük jogszabályi feltételeit, biztosítja a zavartalan joggyakorlást a jogsértések szankcionálása és reparációja révén. Tehát az állam

¹² Ld. az 1868. évi XLIV. törvénycikk bevezetésének 1. bekezdése.
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800044.TV>

¹³ NAGY i. m. 136.

¹⁴ FERDINÁNDY i. m. 254–255.

¹⁵ SÁRI János – SOMODY Bernadette: *Alapjogok, Alkotmánytan* II. Budapest, Osiris, 2008. 29.

szerepvállalása leginkább az önmérséklésben és egyfajta védelmi funkció betöltésében merül ki.¹⁶

A személyes szabadság vonatkozásában meg kell határoznunk elsőként annak fogalmát. Tágabb értelemben „a személy szabad akaratelhatározásának bármely irányú érvényesíthetőségét jelenti.”¹⁷ Szűkebb értelemben „az állampolgár azon joga, amely a törvény határai között az ő szabad mozgását és érvényesülését teszi lehetővé.”¹⁸ Ez a jog hazánkban az Aranybulla megszületése óta megillette a nemességet, 1848 óta pedig az ország összes honpolgárát megillető szabadságjogként tartják nyilván. Gyakorlatilag úgy is jellemezhetjük, mint az egyéni függetlenség egyik sarokköve.¹⁹

Tartalmát illetően magában foglalja az egyén szabad mozgásának, a szabad helyváltoztatásnak, a tartózkodási és lakóhely szabad megválasztásának és megváltoztatásának jogát.

Az állampolgárok tehát szabad tartózkodási, lakhatási és letelepedési joggal bírtak a polgári korban, amely azt jelentette, hogy joguk volt bármelyik község területén tartózkodni, lakni és letelepedni. Ennek megszorítása volt az úgynevezett illetőségi helyre utasítás.²⁰ A polgári jogegyenlőség korában a polgárok immáron szabadon választhatták meg lakóhelyüket, tartózkodási helyüket és költözés esetén a község a beköltözést nem tilthatta meg, kivéve, ha a betelepülő bűnvádi kereset hatálya alatt állt vagy vele szemben jogerős büntetés volt érvényben, vagy pedig önmagát nem tudta volna fenntartani.²¹

Ehhez kapcsolódik, hogy ez a szabadságjog tartalmazza a szabad kivándorláshoz és kiköltözéshez való jogot is.²² A kivándorlást törvényeink egyébként nem zárták ki sosem, azonban az egyes állampolgári kötelezettségek közül a honvédelmi kötelesség korlátozta.²³

A részjogosultságok közé sorolható még a jog az életpálya megválasztásához, amely biztosítja a kiteljesedést mind szellemi, mind pedig anyagi hivatások

¹⁶ ÁDÁM Antal: Az élethez, a személyi szabadsághoz és biztonsághoz való jog. In: KATONÁNÉ SOLTÉSZ Márta (szerk.): *Emberi jogok hazánkban*. Budapest, Franklin Nyomda, 1988. 121.

¹⁷ KMETY i. m. 94.

¹⁸ DR. EÖTTVÉNYI NAGY Olivér: *A magyar közjog tankönyve*. Kassa, Vitéz A. Könyvkiadóvállalata, 1911. 75.

¹⁹ Uo. 75–76.

²⁰ KMETY i. m. 95.

²¹ HORVÁTH János: *A Magyar Királyság közjoga*. Budapest, Dobrowsky és Franke, 1894. 152.

²² KMETY i. m. 95.

²³ HORVÁTH i. m. 152.

terén és garantálja bármely hivatali pozíció betöltésének lehetőségét a jogszabályban meghatározott követelmények teljesülése esetén.²⁴

Megemlíthető még a lakás vagy ház sérthetetlensége is, amelynek gátat szabhatott az arra jogosult hatósági szerv által végrehajtott magánlakásba történő behatolás és a házkutatás a rendőri jog és a bűnvádi eljárás szabályai alapján.²⁵

De egyes vélemények szerint még beletartozik ezen alapjog fogalmába a szabad ingatlanszerzés, a szabad iparüzés és kereskedelem joga is.²⁶

A tárgyalt időszakban nem állt fenn önkényes hatalom, nem voltak privilegizált társadalmi csoportok. Az állam ekkor már a jogtalan támadásokkal szemben megvédte polgárait. Erre megfelelő példa a Büntető Törvénykönyv, amely a személyes szabadságot, mind az államhatalmi szervekkel, mind pedig a magánszemélyekkel szemben biztosította.²⁷

A jogegyenlőség vívmányából fakadt, hogy ekkora megszűntek az előjogokat élvező társadalmi rétegek és a kiváltságos bíróságok. Az állami büntetőhatalom mindenkire kiterjedt néhány kivételtől eltekintve, azokra, akikre az állam hatalma is vonatkozott.²⁸ A büntetőeljárásban két érdek kollízióját vehetjük szemügyre: az egyik az állami büntetőigény, a másik pedig a terhelti személyes szabadság. A büntetőbíróságok hatékony működése csak olyan jogszabályi háttér révén lehetséges, amely ezen két szempont közt képes megteremteni legalább egyfajta viszonylagos egyensúlyt. A XIX. század idejére ez utóbbi teljesült is.²⁹

Ez a szemlélet a hazai büntető eljárásban is érvényre jutott. Az 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalomról például rögzítette, hogy senkit sem lehetett illetékes bírójától elvonni, illetőleg a bírók a törvények, a rendeletek és a törvényerejű szokások alapján járhattak el.³⁰ Továbbá bírói ítélet hiányában senki sem volt letartóztatható, kivételt pedig erre nézve törvény határozhatott meg.³¹

A fentebbiekkel kapcsolatban elengedhetetlen a bírói hatalom fogalmának megemlítése, amely az államhatalom felségjogainak tárában az egyik legfonto-

²⁴ Uo. 152.

²⁵ KMETY i. m. 95.

²⁶ HORVÁTH i. m. 152.

²⁷ NAGY i. m. 140–141.

²⁸ BALOGH Jenő – EDVI Illés Károly – VARGHA Ferenc: *A bűnvádi perrendtartás magyarázata*. I. k. Budapest, Grill, 1910. 109–110.

²⁹ Uo. 585–586.

³⁰ 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról, 19–20. §.
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86900004.TV>

³¹ NAGY i. m. 140–141.

sabb darab. Lényeges részjogosultságát képezi a bíróságok felállításának joga, illetve a bünvádi eljárás szabályainak meghatározásához fűződő jogosítvány.³²

Az állami büntetőhatalomnak alkotmányjogi szempontból biztosítottnak kell lennie, így meg kell felelnie a következő kritériumoknak: a büntetőhatalmat független állami hatóságoknak kell gyakorolnia, ezeket a hatóságokat el kell szeparálni a végrehajtó hatalomtól, a büntető hatalomnak a hatóságok általi érvényesítése nem lehet önkényes, nem járhatnak el *ad hoc* és kivételes bíróságok, illetve a hatásköri és illetőségi szabályok törvényileg rendezettek kell, hogy legyenek, illetőleg a bírósági szervezetnek garantálnia kell megfelelő hatályos biztosíték révén, hogy a büntető hatalom tényleges birtokosától, valamint a végrehajtó hatalomtól független és azok befolyásától mentesen működik.³³

Ezen körülmények teljesülésére azért van szükség, mivel fundamentális alkotmányos követelmény, hogy a büntetőbíráskodás elszakadjon a bírói önkénytől és a külső érdekektől, mint negatív tényezőktől. A büntető eljárás szabályanyagának biztosítani kell a személyes szabadság közel maradéktalan érvényét és lehető legkisebb mérvű csorbulását. Figyelembe kell viszont venni ezen jogszabályok kimunkálása során, hogy a személyes szabadság az életviszonyokkal együtt változik és a törvényeket ennek megfelelően kell alakítani.³⁴

3. Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bünvádi perrendtartásról alapelvei és generális garanciái

A büntetőeljárás és a személyes szabadság kapcsán elsőként különbséget kell tenni a vádelv és a nyomozó elv között. Már a XVII. században polémiák dúltak a jogtudományban annak tekintetében, hogy a bünvádi perrendtartást az egyes államokban a vádelvre vagy pedig a nyomozati elvre alapítsák. Sok különböző álláspont született a vita okán.³⁵

A korabeli álláspontok egy része szerint a vádelv a személyes szabadságot jobban szolgálja, mint versenytársa. A viták és vizsgálódások eredményeként a tárgyalt korszakra mindkét elv meglehetősen letisztult. A nyomozó eljárásban eszerint nem volt vádló, a bíró saját maga érvényesíti az állami érdekeket, így

³² BALOGH–EDVI–VARGHA i. m. 102.

³³ Uo. 86.

³⁴ SCHIERER Aladár: A nyomozó és vádelv jelentősége a bünvádi eljárásban. *Jogtudományi Közlöny*, 1868/42. 325.

³⁵ KÖRÖSI Sándor: A bünvádi eljárás alapelvei és főbb alapjai. *Jogtudományi Közlöny*, 1875/39. 328.

képviselve a megsértett államot, valamint emellett a vádlottat, természetesen ítélkező funkciója mellett téve mindezt. A vádelv szerint büntetőügy csak vád alapján indulhatott és a bíró hivatalból nem járhat el, csupán a felek indítványára, akik egyenlő perbeli és perorvoslati jogosultságokkal rendelkeznek.³⁶

A XIX. századra a probléma már megoldódni látszott, mivel a vádeljárás került fölénybe, így a személyes szabadság legteljesebb védelme juthatott érvényre.³⁷

Hazánkban is ez a princípium hatotta át a 1896. évi XXXIII. törvénycikket a bűnvádi perrendtartásról, hiszen a törvény rögzíti, hogy csak vád alapján és csak az ellen indítható eljárás, akit büntetendő cselekmény alapos gyanúja terhel.³⁸ Tehát a bírói eljárás megindításának feltétele volt a nyomatékos gyanú megléte és a vád, ez utóbbi természetesen a vádelvből ered. Ez a második részfeltétel, azonban megszorításokkal értelmezhető, hiszen maga a vádelv is valamelyest korlátozottan jutott szerephez a jogszabályban, mivel például halaszthatatlan nyomozati cselekményeket az ügyészi indítványt megelőzően is megtehetett a vizsgálóbíró. Bár az ilyen kivételek a törvényben külön kiemelésre kerültek és nem akadályozzák a vádelv teljesülését semmilyen mértékben.³⁹

A büntetőjogban vannak olyan meghatározott alapelvek, amelyek a személyes szabadság garanciájaként működnek. Ide tartozik a *nullum crimen sine lege* elve, a *nulla poena sine lege* elve, az ártatlanság védelme, a védelemhez való jog és nem utolsósorban a tisztességes eljáráshoz való jog.⁴⁰

Az 1896. évi XXXIII. törvénycikk főbb alapelvei közé tartozott a hivatalból történő eljárás, a közvetlenség, a szóbeliség, a nyilvánosság, az ügyfélegyenlőség, a bizonyítékok szabad mérlegelése, a védelem szabadsága és a személyes szabadság egyes biztosítékai, különös tekintettel az előzetes letartóztatásra és a vizsgálati fogságra.⁴¹

A Büntető perrendtartás az ártatlanság védelmét nem rögzíti, amely napjainkban elengedhetetlen feltétele az anyagi igazság felderítésének, illetve összefügg az eljárás kontradiktórius jellegével és a védelemhez való joggal.

³⁶ Uo. 342.

³⁷ Uo.

³⁸ 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bűnvádi perrendtartásról, 1. §.
<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=89600033.TV>

³⁹ BALOGH–EDVI–VARGHA i. m. 7.

⁴⁰ BALOGH Zsolt – SCHANDA Balázs (szerk.): *Alkotmányjog – Alapjogok*. Budapest, PPKE JÁK, 2011. 24.

⁴¹ FANTOLY Zsanett: A magyar büntetőeljárás jog kodifikációjának történeti fejlődése. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Politica et Juridica*, 2013/1. 15.

Ellentéte a bűnösség véelme, amelynek esetén a vádlott mindaddig bűnösnek tekintendő ameddig ártatlansága bizonyítást nem nyer, így a bűnösség melletti bizonyítékok hiányában a bűnösség nem kizárt, hiszen erről csupán akkor beszélhetünk, ha ártatlansága bizonyítást nyer.⁴² A törvénycikk viszont tartalmaz egy rendelkezést az ártatlanság véelme kapcsán, miszerint az eljárást meg kellett szüntetni, ha a terhelt ellen felsorakoztatott bizonyítékok alapján a bűnösség nem támasztható alá.⁴³ Tehát ennek alapján kijelenthető, hogy ugyan az ártatlanság véelme a jogszabályban nem került nyíltan deklarálásra, azonban elegendő volt, ha nem volt bizonyítható a bűnösség ahhoz, hogy felmentő ítélet születhessen, nem volt szükség az ártatlanság bizonyítására, mint ahogyan azt a bűnösség véelme megkövetelné. Ugyanis, ha a büntetőeljárásban annak a szervnek kell bizonyítania a terhelt bűnösségét, amely a terheltet az eljárás alá vonta és ennek bizonyításáig a terhelt ártatlannak számít, akkor megállapítható, hogy az ártatlanság véelme érvényesül.⁴⁴

Az állami büntetőhatalom rendszerint olyan magatartásokat vagy mulasztásokat von a büntetendő cselekmények körébe, amelyek mások jóllétét, jogbiztonságát vagy személyes szabadságát közvetlenül sértik vagy legalábbis indirekt módon veszélyeztetik.⁴⁵ Az ilyen cselekményeket rendszerint szabadságvesztés-büntetéssel sújtják, amely a szabadság elvonásának és egyúttal a személyes szabadság korlátozásának leggyakoribb formája. Azonban a személyes szabadság korlátozására sor kerülhet a büntetőeljárás során is olyan előzetes eljárási mozzanatok révén, amelyeket a nyomozó hatóság jogosult foganatosítani. Így egy bűncselekmény elkövetése vagy annak megalapozott gyanúja előzetes letartóztatást vagy vizsgálati fogságot eredményezhet.⁴⁶ A jogállamban ugyan a jogok egyenlőek és a személyes szabadság is ugyanolyan védelemben részesül, mint más javak, viszont a büntető igazságszolgáltatás alapkövetelménye, hogy az eljárási cselekmények maradéktalan megvalósulása érdekében az egyes alapvető jogok bizonyos mértékben megszorításokat szenvedjenek el. Másfelől viszont meg kell határozni, hogy mely szervek milyen esetekben tehetik ezt meg ezt,

⁴² HORVÁTH Tibor: Az ártatlanság véelme a büntetőperben. *Jogtudományi Közlöny*, 1951/8. 466–472.

⁴³ 1896. évi XXXIII. tc. 264. § 6. pont.

⁴⁴ KIRÁLY Tibor: Az ártatlanság véelme. *Jogtudományi Közlöny*, 1958/7. 278.

⁴⁵ EKMAYER Ágost: A büntető hatalom tárgyról. *Jogtudományi Közlöny*, 1868/9. 70.

⁴⁶ SÁRI–SOMODY i. m. 10.

annak érdekében, hogy az állampolgárok érdekei ne szenvedjenek el aránytalan sérelmet.⁴⁷

Ennek fényében senkit sem lehetett szabadságától megfosztani bűnösséget megállapító és egyúttal büntetést megszabó határozat hiányában. Ez alól kivételt képez a Bünvádi Perrendtartás az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság vonatkozásában.⁴⁸ Ezeket a jogalkotó tulajdonképpen biztonsági intézkedésnek szánta, annak érdekében, hogy a terhelt ne tudja kivonni magát a felelősségre vonás alól.⁴⁹

4. A személyes szabadság és az 1896. évi XXXIII. törvénycikk a bünvádi perrendtartásról

Csemegi Károly 1872-es, a bünvádi perrendtartásra vonatkozó törvényjavaslata szerint letartóztatás és elfogás az elkövető tettenérése esetén mindenki által végrehajtható. A tetten kapott személyt továbbá a letartóztatás után járásbíró-ság vagy királyi ügyészség vagy rendőri vagy közigazgatási hatóság, illetőleg községi előjáróság elé kell vezényelni. Ha a letartóztatott személyt nem királyi ügyészség elé vezették, úgy azt negyvennyolc órán belül értesíteni kellett.⁵⁰

Az előzetes letartóztatás szabályai a hatályba lépett törvényben is hasonlóan alakulnak. Az 1896. évi XXXIII. törvény 141–147. § rendelkezett az előzetes letartóztatás szabályairól.

Az előzetes letartóztatás a következő esetekben volt elrendelhető: ha tettenkapásnál a tetten kapott kiléte nem volt megállapítható, ha a terhelt megszökött, elrejtőzött, a szökésre bizonyíthatóan előkészületet tett vagy szökésétől előre láthatólag tartani kellett; ha terhelt más büntetőeljárás alá vont személy hamis tanúzásra vagy a tanúvallomás megtagadására vagy szakértőt szakvélemény meghamisítására rábírní törekedett, illetőleg, ha a bűncselekmény nyomait eltörölni igyekezett; továbbá, ha a terhelt nem volt magyar honos és megjelenése idézés ellenére sem volt bizonyos, illetve, ha a terhelt újabb bűncselekményt követett el vagy kísérelt meg vagy pedig ezzel fenyegetőzött.⁵¹

⁴⁷ VARGHA Ferenc: Az előzetes letartóztatás, s a személyes szabadság megsértése. *Jogtudományi Közlöny*, 1889/30. 237.

⁴⁸ VÁMBÉRY Rusztem: *A bünvádi perrendtartás vázlat*. Budapest, Politzer, 1901. 43.

⁴⁹ ZILÁHI László: A vizsgálati fogság alkalmazása. *Jogtudományi Közlöny*, 1913/45. 392.

⁵⁰ VARGHA i. m. 238.

⁵¹ 1896. évi XXXIII. tc. 141. §.

Amennyiben a letartóztatásra nem ezen okok valamelyike alapján került sor, úgy a letartóztatás nem volt törvényesnek tekinthető és ezáltal a perjogi alapelveket áthágva a személyes szabadságot sértette.⁵²

A jogalkotó ugyanezen jogszabályhelynél meghatározta a tettenkapás szabályait is. A tettenkapás esete volt, ha valaki a tettest vagy a részt a bűncselekményen érte, továbbá, ha valaki, mint szemtanú a tettest vagy a részt a bűncselekmény elkövetése után elfogta. A tetten kapott elkövetőt bárki elfoghatta és köteles volt azonnal az illetékes hatósághoz kísérni vagy ha ezt nem tehette, akkor ezek valamelyikénél jelentést tenni. A hatóság az elkövetőt, ha erre törvényes ok volt, őrizet alá vette.⁵³

Ennek a kényszerintézkedésnek az elrendelésére jogosult volt a vizsgálóbíró, a járásbíró vagy a rendőri hatóság, a vádtanács, továbbá az ítélőbíróság. Ha a terhelt szökésben volt, úgy nyomozólevelet kellett kiadni és ekkor minden hatósági szerv, amelynek a szökés tényéről hivatalos tudomása volt letartóztathatta a terheltet.⁵⁴ A 144. § erről ekképpen rendelkezett:

„bármely közhatóság, közhivatalnok vagy hatósági közeg letartóztathatja azt, a ki ellen hivatalos értesülése szerint elfogató parancs (143., 150. §) vagy nyomozó levél van kibocsátva. A letartóztatott a legközelebb levő vizsgálóbíró, járásbíró, kir. ügyész vagy rendőri hatóság elé állítandó. Az átvevő hatóság a letartóztatottat azonnal szabadlábra helyezi, mielőtt meggyőződik, hogy ez nem az az egyén, a kinek elfogatása vagy körözése elrendelve van. Ellenkező esetben intézkedik, hogy a letartóztatottat ama hatóság elé kísérik, a mely az elfogató parancsban vagy nyomozó levélben megjelölve van.”⁵⁵

Az előzetes letartóztatás tartama alatt a vizsgálatot lefolytató járásbíró és rendőrség feladata volt a terhelt kihallgatása. Erre a letartóztatástól számított huszonnégy órán belül sor kellett, hogy kerüljön.⁵⁶ A kihallgatás szabályait a 145. § tartalmazta. Ez a paragrafus rögzíti azt, hogy a letartóztatott a kihallgatását követően szabadlábra helyezhető, ha a kihallgatás lebonyolítását követően már

⁵² VARGHA i.m. 239.

⁵³ 1896. évi XXXIII. tc. 141. §; VÁMBÉRY i. m. 44.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ 1896. évi XXXIII. tc. 144. §.

⁵⁶ VÁMBÉRY i. m. 45.

nem állt fenn jogszabályban meghatározott indok a további szabadságkorlátozásra. A rendőri hatóságnak a kihallgatási kötelezettségen túl más feladatköre is volt, mégpedig a letartóztatott vizsgálóbíróhoz vagy járásbíróshoz kísérése.⁵⁷

A 147. § garanciális tartamú szabályokat foglalt magában, miszerint az előzetes letartóztatás nem tarthatott tovább, mint a nyomozás befejezése, illetőleg tizenöt nap. A letartóztatott személy így azonnal szabadlábra került, amennyiben az előzetes letartóztatás nem volt meghosszabbítva, ellene vádiratot nem nyújtottak be vagy vizsgálati fogságot nem rendeltek el vele szemben. Az előzetes letartóztatás egy alkalommal a vádtanács által meghosszabbítható volt a királyi ügyészség indítványára, a felek meghallgatását követően.⁵⁸

Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság között azok lényegét tekintve nincsen differencia, az eltérő szövegezés dacára sem. Baumgarten Izidor szerint mindkét jogintézménynek ugyanaz a rendeltetése, vagyis annak kiderítésében játszanak szerepet, hogy történt-e bűncselekmény, ha igen, akkor milyen bűncselekmény történt és annak ki a tettese.⁵⁹

A két kényszerintézkedés előfeltételei között sem tett különbséget a Csemegi-féle javaslat. A vizsgálati fogság is ugyanazon esetekben volt elrendelhető, mint az előzetes letartóztatás, tehát a tett elkövetésének alapos gyanúja, szökés veszélye, *collusio*, illetőleg az indokolhatta, ha az eljárás alatt a terhelt ismételt bűntettet vagy vétséget követett el. A *collusio* azt jelenti, hogy tartani kell attól, hogy a terhelt a bizonyítékokat megsemmisíti, ez történhet fizikai úton tárgyak elpusztításával vagy például pszichikailag is, például tanúkra, szakértőkre történő nyomásgyakorlással.⁶⁰

A vizsgálati fogság elrendelésének lehetőségét a 148. szakasz azon terheltek tekintetében biztosította, akikkel szemben a kihallgatást követően bűntett vagy vétség nyomatékos gyanúja fennállt és számolni kellett a terhelt szökésének, a *collusionak*, nem magyar állampolgár terhelt megszökésének, továbbá a bűnisméltetésnek kockázatával.⁶¹ A vizsgálati fogság tehát ugyanolyan alapon volt alkalmazható, mint az előzetes letartóztatás a hatályba lépett Bűnvádi perrendtartás szerint is, a tettenkapás esetének kivételével, mivel a tetten ért személy kiléte azonnal nem határozható meg maradéktalanul, így az ilyen elkövetővel

⁵⁷ 1896. évi XXXIII. tc. 145. §.

⁵⁸ 1896. évi XXXIII. tc. 147. §.

⁵⁹ BAUMGARTEN Izidor: Az előzetes letartóztatás és vizsgálati fogságról. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1900/6. 54.

⁶⁰ Uo. 55–61.

⁶¹ 1896. évi XXXIII. tc. 148. §.

szemben csak előzetes letartóztatást lehetett fogamatba venni.⁶² Külön kiemelés érdemel a nyomatékos gyanú kérdése. A nyomatékos gyanú követelménye azt fejezi ki, hogy magához a letartóztatáshoz szintén szükséges a nyomatékos gyanú, mivel kihallgatás után nyomatékos gyanú alatt csak az állhat, akit az már a kihallgatás előtt is terhelt. Ha a letartóztatott szabadlábra került, akkor az nem azt jelenti, hogy nyomatékos gyanú nélkül lett letartóztatva, hanem azt fejezi ki, hogy a terhelti védekezés vagy eloszlatta a nyomatékos gyanút vagy ha ez nem is történt meg, de a vizsgálati fogság elrendelésének törvényben meghatározott okai nem álltak fenn vele szemben.⁶³ A nyomatékos gyanú egyébként az egyszerű gyanú és a jogi bizonyosság között helyezkedik el, többnek mutatkozik, mint az előbbi, bár nem tekinthető bizonyosságnak. A gyanú erejét alapvetően a terhelő tények száma és az ezek közti korreláció erőssége adja meg.⁶⁴

Érdemes görcső alá venni a 149. § is. A 149. § első bekezdése leszögezi, hogy ha a vád tárgya halállal vagy életfogytig tartó fegyházzal büntetendő cselekmény, a terheltnek szabadlábon hagyását csak a vádtanács engedheti meg. A vizsgálóbíró, ha ilyen büntett esetében a vizsgálati fogságnak elrendelését mellőzendőnek tartja, a vádtanácsnak indokolt előterjesztést tesz.⁶⁵ Erre a bekezdésre tekintettel kijelenthető, hogy a jogszabály nem írja elő még a legsúlyosabb bűncselekmények esetében sem a vizsgálati fogság imperatív alkalmazását. A 149. § sem rögzített kivételt, mivel a vádtanács dönthet a terhelt szabadlábon hagyásáról is, továbbá megállapítható, hogy a vádtanács döntési joga fakultatív természetű. A vádtanács itt tulajdonképpen biztosítéki funkciót tölt be arra az esetre nézve, ha valamely súlyos bűncselekmény esetében a vizsgálóbíró mégis elrendelte volna a terhelt szabadon bocsátását veszélyeztetve az eljárás eredményességét. Így a terhelt csupán kivételes esetben mentesülhetett a vizsgálati fogság alól rendkívüli enyhítő körülmények folytán vagy ha bizonyos volt, hogy nem kell szökésétől tartani. Az első bekezdésről megállapítható mindezek alapján, hogy az a társadalom védelmét szolgálta.⁶⁶

Ugyanezen szakasz második és harmadik bekezdése szintén garanciákat rögzítenek, azonban itt a védelem fókuszában a terhelti személyes szabadság állt. A második és harmadik bekezdés a terhelt szabadságához fűződő érdekét oltalmazza. Jelentéktelenebb deliktumok esetében ugyanis aránytalan lett volna

⁶² BALOGH–EDVI–VARGHA i. m. 625.

⁶³ Uo. 625–626.

⁶⁴ Uo. 8.

⁶⁵ 1896. évi XXXIII. tc. 149. §.

⁶⁶ BALOGH–EDVI–VARGHA i. m. 624–625.

a terhelt szabadságának megvonása, így a pénzbüntetéssel büntetendő vétségek tekintetében vizsgálati fogsággal élni a terhelttel szemben nem lehetett. Ez indokolatlan lett volna, hiszen a szabadság előzetes korlátozása csak akkor mutakozhat indokoltnak, ha potenciálisan szabadságvesztést lehet kiszabni.⁶⁷

Az utolsó bekezdés kiindulási pontja ehhez hasonló, bár ez a csekély súlyú bűncselekményre vonatkozott. Így általában az ilyen cselekmények kapcsán nem volt helye előzetes letartóztatásnak és vizsgálati fogságnak. Kivételt képezett ezen szabály alól a visszaesés.⁶⁸

A vizsgálati fogság tekintetében a 150. szakasz rögzítette, hogy „a vizsgálati fogságot a vizsgálóbíró, esetleg a vádtanács vagy az ítéldbírószak rendelheti el. Az elrendelésnek mindig írott határozatban kell történnie.”⁶⁹ A vádtanács és az ítéldbírószak kivételesen határozhatott ezen kényszerintézkedésről. A vádtanács, mint elsőfokú vagy mint másodfokú bíróság, az ítéldbírószak pedig az ítélelhozatal előtt vagy azután rendelhetett el vizsgálati fogságot.⁷⁰

A vizsgálati fogság időtartama a 159. szakasz szerint legfeljebb három hónap lehetett és egy hónappal volt meghosszabbítható.⁷¹ Megfigyelhető volt a korabeli büntetőeljárások tekintetében egy olyan helytelen gyakorlat, amikor a vádtanács elnöke a nyomozás alapján készített vádirat benyújtását követően vizsgálati fogságot rendelt el, habár a vizsgálat nem is volt indítványozva és a fogság csupán a terhelt szabadlábra helyezésének elkerülésére szolgált. Ez a 256. § hivatkozással történhetett, miszerint a vádtanács elnöke a vádirat előterjesztését követően azonnal határoz az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság indítványának kérdésében, viszont ez az indoklás nem veszi azt figyelembe, hogy vizsgálati fogság csak vizsgálat okán rendelhető el és az ilyen módon történő eljárás törvényellenes is volt.⁷²

Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság esetében a törvény megengedte a perorvoslatok lehetőségét is, mivel az állampolgárok életébe ezek a kényszerintézkedések mind az anyagi, mind erkölcsi érdekeket érintő hatványozott beavatkozást jelentenek és kihatással vannak a polgárok személyes szabadságára is. Ezen kényszerintézkedésekkel szemben benyújtott felfolyamodások tekintetében köteles volt a vádtanács két napon belül határozat hozni

⁶⁷ Uo. 625.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ 1896. évi XXXIII. tc. 150. §.

⁷⁰ BALOGH–EDVI–VARGHA i.m. 629–630.

⁷¹ 1896. évi XXXIII. tc. 159. §.

⁷² BALÁS P. Elemér: Az előzetes letartóztatás tartamának kérdéséhez. *Jogtudományi Közöny*, 1912/31. 271.

a beérkezéstől számítottnak, illetőleg a felek meghallgatására is határnapot tűzhetett, ha ezt indokoltnak tartotta. A határnapot szintén kétnapos *terminus* során kellett megadnia a vádtanácsnak. A felfolyamodást soron kívül kellett elintézni. A kitűzött határnapon döntő határozatot kellett hozni. A szigorú kétnapos határidő azért volt indokolt, hogy nehogy a vádtanács szükségtelen késlekedése a jogintézmény gyakorlati élet csorbítsa. A 378. § szerint a vizsgálati fogságot vagy előzetes letartóztatást fenntartó határozattal szemben további jogorvoslattal lehetett élni.⁷³

Kiemelendő, hogy az állam az alaptalanul elrendelt vizsgálati fogság és előzetes letartóztatások vonatkozásában kártérítési kötelezettséget vállalt. A magyar bünvádi perrendtartás ugyanis ekkor Európában egyedülállóan nem csupán az ártatlanul, de az alaptalanul elítéltek számára is kárpótlást biztosított. Ez egyúttal hozzájárult a kényszerintézkedések megfontoltabb alkalmazásához és számuk csökkenéséhez.⁷⁴ A jogalkotó a kártalanítás szabályainak a Büntető perrendtartásba emelésével gyakorlatilag materiális joganyagot emelt a büntető eljárási jog szabályai közé. Az állami kártalanítás elve nem csupán büntetések, de a jogtalan előzetes letartóztatás és vizsgálati fogság körében is garantálva volt. A törvény XXXI. fejezete kizárólag a bírósági döntések reparációjáról rendelkezik és nem határoz meg kompenzációt a közigazgatási hatóságok által hozott sérelmes büntető intézkedéseinek esetére.⁷⁵ Az 576. § meghatározza, hogy a vád alól jogerősen felmentett vagy azon személy akivel szemben az eljárást megszüntették kártalanítást akkor követelhetett, ha a vád tárgyát képező cselekményt nem ő követte el vagy nem az nem is valósult meg vagy pedig ugyan elkövette, de az a Büntető Törvénykönyv szerint nem büntethető. Az 577. § kizárja a kártalanítást a kényszerintézkedések függvényében, ha a terhelt ezek időtartama alatt szökést kísérelt meg vagy megszökött, ha hamis önfeljelentést vagy hamis beismerő vallomást tett, illetőleg ha *collusiot* kísérelt meg, vagyis a bizonyítást megpróbálta megnehezíteni vagy ellehetetleníteni.⁷⁶ Ezáltal az aggályosnak tekinthető esetek kizárásra kerültek és a valóban ártatlanok sérelmei sem forogtak pénzügyi szempontból veszélyben, így azoktól megvonta

⁷³ BALOGH–EDVI–VARGHA i. m. 631–632.

⁷⁴ FAYER László: *A magyar bünvádi perrendtartás vezérfonala*. Budapest, Franklin Társulat, 1905. 11.

⁷⁵ DOLESCHALL Alfréd: A Bünvádi perrendtartás XXXI. fejezetének kritikai ismertetése. *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, 1900/6. 132–134.

⁷⁶ Uo. 140.

a jogszabály a sérelmek kiegyenlítését, akik a kényszerintézkedést szándékos magatartásukkal idézték elő.⁷⁷

Az előzetes letartóztatás és a vizsgálati fogság a szabadságvesztés-büntetés időtartamából az 506. § rendelkezései alapján levonható volt.⁷⁸ Az 1913. évi VII. törvénycikkben szereplő fiatakorúak fogházi őrizet alá helyezése tekintetében beszámítás nem alkalmazható, hiszen bár hasonló intézményekről van szó, azonban a fiatakorúak őrizete eltérő célokat szolgált a Büntető perrendtartásban szereplő kényszerintézkedésekhez képest. Ezt a Kúria 1914-ben született, 7230 B. sz. ítélete döntötte el.⁷⁹

5. Összegzés

Mindezek alapján kijelenthető, hogy a 1896. évi XXXIII. törvénycikk tekintettel volt a személyes szabadságra, mint alapvető jogosultságra, illetve ebben a korban már ismeretesek voltak az alapjogok és polgári államban már élt a jogegyenlőség is. A Büntető perrendtartást bár többször módosították, azonban kiemelkedő jelentőségű volt, hiszen európai színvonalú törvény volt, még XXI. századi mércével is figyelemre méltó. Javarást érdemlőket benne a ma is ismert büntetőjogi alapelvek és a személyes szabadság garanciái is fellelhetők benne. Mindezek alapján elmondható, hogy a magyar jogfejlődés kiemelkedő alkotása volt ez a jogszabály.

⁷⁷ Kártalanítás az ártatlanul szenvedett előzetes letartóztatás, vizsgálati fogság és elítélés esetén. *Jogtudományi Közlöny*, 1895/34. 266.

⁷⁸ 1896. évi XXXIII. tc. 505. §.

⁷⁹ EÖRDÖGH Árpád: Beszámítható-e a fogházi őrizetben töltött idő a fogházbüntetésbe. *Jogtudományi Közlöny*, 1915/21. 260–261.